

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«Особливості розвитку фонематичного слуху у старших
дошкільників із дислалією»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи soL2-M23z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Людмила СЕРДЮК

Керівник:
Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Олег ОПАЛЮК,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

м. Кам'янець-Подільський, – 2024 р.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Аналіз літератури з питань розвитку фонематичного слуху у дітей дошкільного віку із дислалією	
1.1. Послідовність розвитку мовлення у нормотиповому онтогенезі.....	6
1.2. Дислалія, – сутність та прояви порушення. Фонетичний слух у контексті дислалії	12
1.3. Особливості логопедичної роботи з дітьми з дислалією щодо розвитку фонематичного слуху у закладі дошкільної освіти.....	22
Висновки до розділу.....	33
Розділ II. Обґрунтування та зміст констатувальної та формувальної частини експериментального дослідження	
2.1. Зміст та організація дослідження фонематичного сприймання в дітей старшого дошкільного віку з дислалією.....	37
2.2. Аналіз результатів констатувальної частини експериментального дослідження фонематичного сприймання дітей старшого дошкільного віку з дислалією.....	42
2.3. Основні напрямки логопедичної роботи з формування фонематичного сприймання у дітей з дислалією.....	50
2.4. Зміст логопедичної роботи з формування фонематичного слуху в дітей із дислалією з використання ігрових прийомів.....	53
Висновки до розділу.....	66
Висновки.....	70
Список використаних джерел.....	75

Вступ

Актуальність дослідження. Мовлення є першорядним чинником та запорукою успішної соціалізації. Мовлення – це спосіб спілкування і засіб засвоєння людиною різноманіття психічного та соціального життя. У цьому вкрай важливою є наявність у людини здатності до правильного мовлення, повноцінного використання своїх мовленнєвих здібностей. Цьому можуть перешкодити поширені порушення та відхилення у мовленнєвому розвитку, зокрема у звуковимові.

Дислалія є одним з порушень звуковимови. Це розлад мовлення, синдром, який проявляється у порушенні вимови звуків при нормальному слухові та збереженій іннервації мовленнєвого апарату. В залежності від локалізації порушення та причин, що обумовлюють, дислалію розподіляють на дві основні форми: органічну (механічну) та функціональну. Вперше цей термін було запроваджено 1827 року.

Особливо це порушення поширене серед дітей дошкільного віку. Статистичні дані вітчизняних та зарубіжних дослідників вказують, що недоліки вимови є у 25-30% дітей 5-6 років.

Дослідженням різних проявів дислалій в різний час займалися: Н. Базима, Н. Гаврилова, С. Конопляста, В. Кондратенко, Р. Левіна, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Мілевська, Ю. Пінчук, Н. Савінова, Н. Пахомова, О. Ромась, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач та ін.

Окремим напрямком у дослідженні дислалії, як порушення мовленнєвого розвитку, є пошук ефективних інструментів корекції та розвитку фонематичного слуху.

Вибір ефективного інструментарію корекційно-розвиткової роботи має бути зумовлений особливостями розвитку у конкретний період життя з урахуванням психофізіологічних особливостей розвитку на тій чи іншій віковій стадії.

Одна з нагальних проблем дошкільних закладів – розвиток у дітей правильного мовлення, яка включає в себе вміння чітко вимовляти та розрізняти звуки, володіти артикуляційним апаратом і т.д.

Мовленнєві порушення різноманітні. Вони по-різному проявляються та залежать від причин і структури порушення. З розвитком логопедичної науки стало ясно, що при порушенні артикуляції звуку, в різній мірі може погіршуватися і його сприйняття і навпаки. У окремих дітей має місце незавершеність формування процесів сприйняття та артикулювання звуків, які відрізняються один від одного тонкими акустико-артикуляційними ознаками.

Несформованість фонематичного слуху може призвести до того, що дитина починає відчувати помітні труднощі у процесі оволодіння вимовою, письмом, читанням та в цілому навчальною програмою початкових класів.

Мета дослідження: вивчення особливостей стану та розвитку фонематичного слуху у дітей 5-6 років із дислалією.

Об'єкт дослідження: фонематичний слух дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: особливості розвитку фонематичного слуху в дітей старшого дошкільного віку з дислалією.

Гіпотеза дослідження: діти з дислалією старшого дошкільного віку потребують спеціальної корекції та розвитку фонематичного слуху для покращення різних сторін мовлення та успішної підготовки до шкільного навчання.

Завдання дослідження:

- ☐ вивчити психолого-педагогічну та логопедичну літературу з проблематики дослідження;
- ☐ розробити методику констатувальної частини дослідження.
- ☐ виявити особливості розвитку звукомови та фонематичного слуху у дітей старшого дошкільного віку з дислалією;

- розробити, представити та апробувати комплекс ігрових вправ для розвитку фонематичного слуху у дошкільників із дислалією;
- обґрунтувати, сформулювати та представити висновки проведеного дослідження.

Методи дослідження визначалися відповідно до мети, гіпотези та завдань дослідження: аналіз літератури з проблематики дослідження), вивчення документації (особові справи, протоколи ІКЦ, дані функціонального обстеження, мовленнєві карти), бесіди з вихователями та логопедом, констатувальний та формувальний експеримент, наукового узагальнення результатів дослідження.

Елементи наукової новизни полягають в уточненні впливу порушень фонематичного слуху на цілісну картину розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із дислалією.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблений практичний матеріал можуть використовувати логопеди, вихователі, батьки для формування фонематичного слуху в дітей із дислалією старшого дошкільного віку.

База дослідження: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №7 «Буковиночка» м. Чернівці, Чернівецької міської ради.

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається із вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел.

Висновки

Дислалія є одним з порушень звуковимови. Це розлад мовлення, синдром, який проявляється у порушенні вимови звуків при нормальному слухові та збереженій іннервації мовленнєвого апарату. В залежності від локалізації порушення та причин, що обумовлюють, дислалію розподіляють на дві основні форми: органічну (механічну) та функціональну.

Фонематичний слух забезпечує визначення лінійної послідовності звуків у слові; позицію звука у слові по відношенню до його початку, середини чи кінця; усвідомлення та підрахунок кількості звуків у слові.

Розвинутий фонематичний слух дозволяє: правильно вимовляти звуки; чітко повторити слова; володіти голосом (говорити голосніше або тихіше, ритмічно, плавно, із зміною темпу); оволодіти словниковим запасом і граматичним ладом; успішно засвоїти письмо і читання.

Розвиток фонематичного слуху позитивно впливає на формування всієї фонетичної сторони мовлення. З допомогою формування суто артикуляційних навичок можна досягти лише мінімального тимчасового ефекту. Стійке виправлення вимови може бути гарантовано тільки при попередньому формуванні фонематичного сприймання. Безсумнівним є зв'язок фонематичних і лексико-граматичних уявлень. При планомірній роботі з розвитку фонематичного слуху діти набагато краще сприймають і розрізняють: закінчення слів, префікси, суфікси, прийменники.

Дослідження проводилося на базі закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №7 «Буковиночка» м. Чернівці Чернівецької міської ради. Було відібрано групу, до якої увійшли 10 дітей від 5 до 6 років. За даними логопеда, що відображено також у мовленнєвих картках, у всіх 10 дітей органічна

та функціональна поліморфна дислалія із збереженим слухом, зором та інтелектом.

У ході проведення обстеження сприймання звуків у складах отримано результати: 30% дітей неправильно сприймають ті звуки, які замінюються чи змішуються у мовленні. Порухене сприймання ланцюжків складів, що містять звуки, що замінюються у мовленні. Труднощі при сприйманні ланцюжків складів відмічені коли вони містять відсутній звук та його заміник. Труднощі при сприйманні твердих і м'яких приголосних, які поєднуються у мовленні. А 70% дітей відчували труднощі у сприйманні тих звуків, які замінюються і змішуються. Припускали помилки при сприйманні ланцюжків, що містять звуки [з] і [ц] (замінюються у мовленні), а також звука [с], який є їх заміником; звуки [р] і [л], [г] і [к] (які є заміниками).

Труднощі відмічено при сприйманні ланцюжків складів, що містять одночасно звуки [с], [з], [ц], [ш], [щ], [р], [л]. Були проблеми при відтворенні ланцюжків складів, що містять акустично подібні, але артикуляційно далекі звуки.

При аналізі результатів сприймання слів схожих за звучанням було виявлено, що 100% дітей зазнають труднощів при диференціації слів до складу яких входить звук, якого немає у мовленні зі словами зі звуком-замінником.

Змішування звуків за твердістю-м'якістю. Невеликі труднощі були, але загалом із завданням діти впоралися. Найбільші труднощі становила диференціація звуків, що змішувалися у мовленні, тут спостерігалася велика кількість помилок. Не змогли знайти картинки на слова зі звуком, що змішується (миска – мишка і т.д.), але також не впоралися із знаходженням картинок на звуки, які не змішуються у вимові (сир – рис і т.д.).

Крім цього діти відчували труднощі при диференціації слів, що містять аффрикати, навіть якщо ці звуки сформовані у мовленні.

У процесі роботи над словами, які містять порушені звуки, довго думали, іноді просили повторити, і, як правило, давали неправильну відповідь. Так само при відборі картинок на звуки, що не змішуються у вимові, припускалися численні помилки.

У ході проведення завдання на визначення вмінь з елементарного фонематичного аналізу було виявлено, що 60% дітей не мають значних труднощів у виявленні першого і останнього звуку у слові, а 40% дітей впоралися з виділенням першого та останнього звуку з помилками (від 2 до 4 помилок).

При виділенні звуку в середині слова із завданням впоралося лише 20% дітей, 30% дітей відчували труднощі і давали правильну відповідь з другої спроби або при наданні допомоги, 50% дітей не впоралося із виділенням звуку в середині слова.

Завдання, з виділення першого приголосного звуку у словах, 30% дошкільників виконали самостійно, 40% впоралися із завданням самостійно з другої спроби. Типові помилки: замість початкового приголосного [р], у слові «ракета», діти називали склад «ра»; замість [г], у слові "груша", називали склад "гру".

Під час проведення завдання на визначення кількості звуків у складі лише 30% дітей змогли дати правильну відповідь з другої спроби, 70% дітей не впоралися з кількісним аналізом. Причина: нерозчленоване (цілісне) сприймання мовлення, несформованість уявлень про склад і звук.

Логопедичну роботу з розвитку фонематичного сприймання в цілому умовно можна поділити на шість етапів:

I етап. Впізнавання немовленнєвих звуків.

II етап. Диференціація фонем.

III етап. Розрізнення однакових слів, фраз, звукокомплексів та звуків за висотою, силою та тембром голосу.

IV етап. Розрізнення слів, близьких за звуковим складом.

V етап. Диференціація складів.

VI етап. Розвиток навичок елементарного звукового аналізу.

У роботі над розвитком фонематичної системи максимально використовуються усі збережені аналізатори. Для того, щоб дитина могла досягти сприймання потрібного звуку, увага насамперед фіксується на правильному звучанні цього звуку при виразній вимові його логопедом. Завдяки збереженому слуховому аналізатору дитина вчилася дізнаватися і виділяти потрібний звук серед інших мовленнєвих звуків. За допомогою зорового аналізатора дитина сприймала окремі рухи органів артикуляції логопеда (губ, язика, нижньої щелепи). Контролювала з допомогою дзеркала власну артикуляцію, відтворюючи необхідну артикуляційну позицію. Для більш повного сприймання дитиною правильної вимови звуків використовувалися також тактильно-вібраційні відчуття. Особливе значення для засвоєння правильної артикуляції та контролю за нею мають власні рухо-кінетичні відчуття дитини.

Прийоми корекційно-розвивальної роботи: привернення уваги до предмета, що звучить; дії відповідно до звукового сигналу; визначення місцезнаходження та спрямованості звуку; ознайомлення з ознаками предметів, що звучать; розрізнення звучання шумів та найпростіших музичних інструментів; запам'ятовування послідовності звучань (шумів предметів); розрізнення голосів; реагування на гучність звуку; впізнавання та розрізнення голосних звуків; виділення слів з мовленнєвого потоку; розвиток наслідування немовленнєвих та

мовленнєвих звуків; розрізнення та запам'ятовування ланцюжка звуконаслідувань; розрізнення звуків та їх поднань (голосних, приголосних звуків); робота з складами (повторення, виділення, порівняння, аналіз на звуки, створення складів і т.д.); робота із словами (аналіз, виділення першого звука, останнього звука, виявлення наявності звука у слові, місця звука і слові, послідовності звуків, оточення звука у слові і т.д.); робота з реченнями.

При організації роботи варто звернути увагу на наступні аспекти:

- Встановлення емоційного контакту з дитиною.
- Розвиток позитивного інтересу до занять.
- Розвиток розуміння зверненого мовлення.
- Формування регулятивної функції мовлення, тобто, вміння керувати своєю поведінкою на основі словесних інструкцій.
- Розвиток системи міжаналізаторних зв'язків, як основи для аналізу немовленнєвих та мовленнєвих звуків.

Список використаних джерел:

1. Березан О.І. Неврологічні основи логопедії: Навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010100 – «Корекційна освіта» / О.І. Березан. – Полтава: Друкарня ПП Ткалич А.М. – 2008. – 92 с.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН – 1998. – 204 с.
2. Винарская Е.Н., Пулатов А. М. Дизартрия и ее диагностическое значение в клинике очаговых поражений мозга. / Е. Винарская, А. Пулатов – Ташкент: Мектеп, 1989. – 435 с.
3. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 223 с.
4. Голуб А.В. Історичний аспект проблеми дизартрії (хронологізація. Перший та другий періоди) / А. Голуб // збірник наукових праць Кам'янець-Подільського університету Івана Огієнка. Сер.: Соціально-педагогічна. – 2013. – Вип. 22(1). – С. 30–40.
5. Довідник вчителя-логопеда / [авт.-упор. С.М. Лупінович] – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 112 с.
6. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2-х т. – М.: Просвещение, 1986. – Т. 1. – 427 с.
7. Івахненко В. М. Корекція вад мовлення засобами театральної педагогіки / В.М. Івахненко // Логопед. – 2012. – № 7. – С. 2-5.
8. Игры в логопедической работе с детьми: Пособие для логопедов и воспитателей детских садов: / Под ред. В.И. Селиверстова. – К.: Школа, 1985. – 185 с.
9. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.І. Аномальна дитина в школі: Навчально-методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 120 с.
10. Казачанська І.М. Подорож до лісової школи: корекційно-розвивальні арттерапевтичні заняття / І.М. Казачанська // Логопед – 2012. – № 7. – С. 23-27.

11. Каменєва-Замараєва Т.В., Рудяк Л.В., Тимошенко Л.М. Розмовник. Логопедичні завдання для роботи вихователя. – Х.: Вид.група «Основа», 2013. – 256 с.
12. Канарська М. В. Психотерапія в логопедичній практиці / М.В. Канарська // Логопед. – 2013. – № 5. – С. 19-21.
13. Козьявкін В.И. Детские церебральные параличи: медико-психологические проблемы / В. Козьявкін, Л. Шестопалова, В. Подкорытов. – Львов: Медицина. – 1999. 246 с.
14. Конопляста С.Ю., Риодалія від А до Я: Монографія. – К.: Книга-плюс. – 2016. – 312 с.
15. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с.
16. Конспект лекцій до дисципліни «Логоритміка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 016 Логопедія. Одеса, 2021. 61 с.
17. Киричук О.В. Проблема спілкування як об'єкт педагогічних досліджень // Радянська школа. – 1973. – № 6. – С. 5-14.
18. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. – Київ: Київська книжкова фабрика, 1995. – 304 с.
19. Кудярська Т.Р. Виховання та навчання дітей з мовними порушеннями в умовах модернізації освіти / Т.Р. Кудярська // Логопед. – 2011. – № 8. – С. 17-18.
20. Кудярська Т.Р. Врахування структури порушення під час організації корекційної роботи / Т.Р. Кудярська // Логопед. – 2012. – № 2. – С. 2-4.
21. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1984. – 289 с.
22. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.
23. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти. – Одеса: ПНЦ АПН

України, 2001. – 269 с.

24. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики. – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.

25. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповнене. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.

26. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под редакцией Л.С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.

27. Лопатинська В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях освіти. – 2003. – №1. – С.27-30.

28. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. – К.: НДІ педагогіки України, 1991. – 198 с.

29. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: [Науково-методичний посібник] / Н.В. Манько. – К.: КНТ, 2008 – 256 с.

30. Марченко. І.С., Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). [Навч. посібн. для студентів вищих навч. закладів.]. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с.

31. Методика викладання української мови: Навчальний посібник / С.І. Дорошенко, М.С. Вакуленко, О.І. Мельничайко та ін. – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.

32. Овчиннікова Т.С. Музика, ритм і співи в логопедичній роботі. Методичний посібник для логопедів, учителів, вихователів і музикальних керівників загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів / Т.С. Овчиннікова, Л.О. Федорович / За наук. ред. Л.О. Федорович. – Кременчук: Християнська Зоря, 2009. – 88 с.

33. Олійник Г.А. Виправлення недоліків звукомови й мовлення в учнів: [Метод. Посібник] / Г.А. Олійник, за ред. О. Давидова. – К.: Основа. –1997. – 306 с.

34. Пінчук Ю.В. Мовленнєві вправи для виховання у дітей правильної вимови звуків Р, Р', Л, Л' / Ю.В. Пінчук, Л.Л. Циба. – К.: КНТ, 2007. – 215 с.
35. Плиска О.І. Фізіологія вищої нервової діяльності та сенсорних систем: Посібник. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 285 с.
36. Психотерапія в логопедичній практиці: Методичні рекомендації / Укладач Н.М. Ушанська. – К.: РУМК, 1992. – 24 с.
37. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток: навч.-метод. посіб. – Львів: Світ, 2020. – 264 с.
38. Савченко М.А., Методика виправлення вад вимови фонем у дітей: Навчальний посібник. – Тернопіль: Мандрівець. – 2011. – 160 с.
39. Савчин М. Педагогічна психологія. – Дрогобич: Відродження, 1998. – 142 с.
40. Сак Т.В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 144 с.
41. Словарь практического психолога / Составитель С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
42. Соботович Е.Ф., Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых учащихся младших классов. – М.: Просвещение, 1979. – 405 с.
43. Соботович Е.Ф. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. – К.: ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998. – 127 с.
44. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.
45. Социальная психология личности в вопросах и ответах / Под редакцией В.А. Лабунской. – Кишинев: Гардарика, 1999. – 397 с.
46. Спеціальна педагогіка: [понятійно-термінологічний словник] / За ред. акад. В.І. Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

47. Таранов П.С. Приемы влияния на людей. – Симферополь: Таврия, 1995. – 496 с.
48. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2004. – 348 с.
49. Тарасюк А.І. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із сенсорною алалією Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. – Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2020. – С.234-329.
50. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К.: Актуальна освіта, 2006. – 148 с.
51. Тишина Л.А. Влияние словарной работы на развитие связной речи дошкольников с общим недоразвитием речи / Л.А. Тишина, Г.Р. Кузахметова // Логопедия. – 2007. – №2. – С.59-63.
52. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.
53. Ручко С.М. Организация взаимодействия учителя-логопеда и воспитателей в коррекционной работе: на материале лекс. темы "Домашние животные" / С.М. Ручко // Логопед. – 2011. – № 5. – С. 10-16.
54. Федорович Л.О. Конспекти логоритмічних занять із дітьми дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення / ЛО. Федорович, Я.О. Пищалка. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС»ЛТД. – 2009. – 288 с.
55. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопеди. – М.: Просвещение, 1989. – 317 с.
56. Хілько Г.О. Логоритміка для дітей-логопатів дошкільного віку / Г.О. Хілько, І.М. Зятіна // Логопед. – 2013. – N 8. – С. 40-45.
57. Хрестоматія з логопедії / За ред. Шеремет М.К., Мартиненко І.В. – К.: КНТ, 2006. – 361 с.

58. Шеремет М.К. Корекція просодичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією: навч.-метод. посіб. / М.К. Шеремет, О.В. Боряк. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2013. – 192 с.

59. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. – К.: Голос. – 2009. – 244 с.

60. Школьник С.Я. Мовні віршовані ігри та вправи з музичним супроводом для дітей-дошкільників, що мають вади мовлення. – Харків: Торнадо. – 1999. – 80 с.